

Sönməz ABBASLI
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Folklor İnstitutu
e-mail: sonmezabbasli@gmail.com

MİF VƏ MİFİK ƏFSANƏLƏRİN TƏDQIQINƏ DAİR
(Qarabağ folklor nümunələri əsasında)

Sonmez Abbasli
ABOUT THE RESEARCH OF MYTH AND MYTHOLOGICAL LEGENDS
(On the base of Garabag folklore examples)

Summary

In Garabag region of Azerbaijan the myth creativity is characterized with specific features. The cosmogonical myths dealing with the formation of world, nature objects, also antropogonic (the text dealing with the formation of man) myths as a part of cosmogonical myths – the texts dealing with the formation of the first man are observed. There are a lot of texts dealing with the formation of man among these texts. There are also texts which say that firstly God created the devil, then the man.

The legends mean a special value in Garabag folklore sphere. Though the unreal events are reflected in the legends dealing with the mythological root, the historical reality shows itself. That's why the names of concrete persons, toponyms (the names of place) are mentioned in the legends. Although the legends deal with the myths closely the mythic images mean an artistic and aesthetic value. At the same time the legends dealing with the animals, birds are widely spread. The legends dealing with the place, area, castle, mountain, rivers, springs are also observed. There are a lot of religious texts among Garabag legends.

Key words: myth, legend, Garabag, historical, mythological text

Сонмез Аббаслы

ОБ ИССЛЕДОВАНИИ МИФА И МИФИЧЕСКИХ ЛЕГЕНД
(По материалам карабахского фольклора)

Резюме

Мифическое творчество в карабахском регионе Азербайджана характеризуется своеобразными чертами. В образцах, собранных с Карабаха часто встречаются космогонические мифы, состоящие из создания природных объектов и других процессов, а также, составляющие их часть антропогонические – тексты, о происхождении первого человека. Среди этих образцов много текстов, связанных сотворением человека. А также, среди собранных текстов, встречаются такие, в которых речь идет о том, что Бог сотворил сначала дьявола, затем человека.

В карабахской фольклорной среде легенды также представляют особую ценность. Несмотря на отражение в легендах, основывающихся на мифологические корни нереальных событий, также проявляется историческая реальность. По этой же причине в легендах часто перечисляются имена конкретных людей и названия топонимов. Несмотря на тесную связь легенд с мифами, мифологией, мифические образы в них имеют художественно-эстетическую ценность. Также встречаются топонимические легенды, посвященные различным местам, названиям территорий, крепостям, горам, рекам, родникам и др. Среди карабахских легенд существуют много образцов на религиозную тему.

Ключевые слова: миф, легенда, Карабах, история, мифологический текст

Açar sözlər: mif, əfsanə, Qarabağ, tarix, mifoloji mətn

Məsələnin qoyuluşu: Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində mif yaradıcılığı özünəməxsus cizgilərlə səciyyələnir. Dünyanın, təbiət obyektlərinin yaranması və s. proseslərdən ibarət kosmoqonik miflər, eləcə də kosmoqonik miflərin bir hissəsini təşkil edən antropoqonik – ilk insanın mənşəyi barədə mətnlər Qarabağdan toplanmış nümunələrdə tez-tez rastlanır. Bu nümunələr arasında insanın yaranması ilə bağlı xeyli sayda mətn var. Toplanmış mətnlər içərisində Allahın əvvəl şeytanı, daha sonra insanı yaratması ilə bağlı mətnlərə də rast gəlinir.

Qarabağ folklor mühitində əfsanələr də xüsusi dəyər kəsb edir. Daha çox mifoloji kökə əsaslanan əfsanələrdə qeyri-real hadisələr əks olunsada tarixi gerçəklik də özünü göstərir. Ona görə əfsanələrdə tez-tez konkret şəxsiyyətlərin, toponimlərin adları sadalanır. Əfsanələr miflərlə, əsatirlərlə sıx bağlı olsa da onlarda mifik obrazlar bədii-estetik dəyər kəsb edir. Müxtəlif yer, ərazi adlarına, qalalara, dağlara, çaylara, bulaqlar və s. həsr edilmiş toponomik əfsanələrə də rast gəlinir. Qarabağ əfsanələri içərisində dini mövzuda olan örnəklər də külli-miqdardadır. Tədqiqatın mənbələrini çağdaş dövrdə toplanmış folklor nümunələri təşkil edir. Bu mənbələrlə yanaşı mövzu ilə bağlı nəzəri materiallara da nəzər salınmışdır.

İşin məqsədi: Məqalədə əsas məqsəd Qarabağ materialları əsasında mif və mifik əfsanələri tədqiqata cəlb etməkdir.

Miflər yaşadığımız cəmiyyətin inkişafında, onun mənəvi təkamülündə mühüm rol oynamışdır. Mif yarandığı dövrdən əsrlər boyu bəşəriyyətin mənəvi həyatı üzərində hökmranlıq etmişdir.

Azərbaycanda miflərin öyrənilməsi ilə M.Seyidov, A.Acaloğlu, E.Əli-bəyzadə, B.Abdulla, R.Bədəlov, M.Hatəmi, Ə.Saləddin, C.Bəydili (Məmmədov), R.Qafarlı, R.Əliyev, S.Rzasoy və s. tədqiqatçılar məşğul olmuş və mifologiya ilə bağlı dəyərli araşdırmalar aparmışlar.

Zaman-zaman “Mif nədir?” sualına verilən cavablar da fərqli olmuşdur. Mifoloq araşdırıcı Ramazan Qafarlı mifi “qədim insanların təsəllisi, gələcəyə ümidi, yaşatmaq, yaratmaq, amalı” hesab edir və qeyd edir ki, “məhz min cür fəlakətlə üz bəüz, təkbətək qalanda, sərt təbiətin özünə belə təsir etmək, onu dəyişdirmək qüdrətinə malik olduqlarını miflərlə dərk etmişdilər, cəsarət, güc tapıb öhdələrinə düşən missiyaları tarix boyu, mərhələ-mərhələ, səbrlə yerinə yetirməyə can atmışlar. Şüurlu həyatın başlanğıcında həyat-ölüm dilemması qarşısında qalanda belə miflərin yardımına güvənmişlər” (6, 4).

Prof. Ramil Əliyevin miflə bağlı fikirləri də maraq doğurur. “Miflər də insan kimidir. O da doğulur, yaşayır və ölür. Mif insan düşüncəsində təbiətdən doğulur. Mif ona inananların şüurunda mifdir” (5, 210).

Bütün xalqların mifologiyasında təsnifat baxımından kosmoqonik, etnoqrafik, antropoqonik və təqvim miflərinin üstünlük təşkil etdiyini qeyd edən fə.l.ü.e.d., prof. Ağayar Şükürov hər bir mifoloji sistemə xas olan bütün süjetlər, inanclar, ayinlər, mərasimlər, bayramlar və s. həmin təsnifatdan demək olar ki, kənara çıxmadığını iddia edir (12, 7).

Ümumiyyətlə, tədqiqatçılar mifləri 3 bölgüyə bölürlər: 1) kosmoqonik miflər 2) Etnoqonik miflər 3) Təqvim mifləri

Azərbaycan folklor çevrəsində əhəmiyyətli yer tutan Qarabağda mif yaradıcılığı özünəməxsus cizgilərlə səciyyələnir və Qarabağın mif yaradıcılığını araşdırdırda bu sistemlərin hər birinə dair örnəklərlə qarşılaşmaq mümkündür.

Dünyanın (kosmosun), təbiət obyektlərinin yaranması və s. kimi proseslərdən ibarət kosmoqonik mətnlər Qarabağ mifləri arasında geniş yayılmışdır və tədqiqatçılar bu mətnləri mifoloji sistemin özəyi hesab edirlər.

Fil.ü.f.d. Arif Acaloğlu kosmoqonik miflərdən bəhs edərək yazır ki, kosmoqonik miflər hər bir mifoloji sistemin təməlini və özəyini təşkil edir. Bunları “kosmoloji miflər” adlandırmaq daha düzgün olardı” (2, 50).

Qeyd edək ki, bu mətnlərin əksəriyyətində əski türk mifoloji düşüncəsi əsas motiv kimi çıxış edir.

Qarabağdan qeydə alınmış “Dünyanın sonu” mifoloji mətninə nəzər salaq. “Deyillər, yernən göyün arası suynan dolajax. Ölənnər kəfəndə çıxajax suyun üzünə, qalannar da öləjk. Əməli salahlar diriləjh, əməli pislər öləjhələr” (10, 19).

Digər bir mifdə isə deyilir: “Bir gün Aynan Gün bir-birynən dalaşiflar. O deyif ki, mən sənnən gözələm. Bı deyif ki, yox, mən sənnən gözələm. Gün də saj külüyürmüş. Axı Ay Günnən gözəldi. Özü də bajı-qardaşdılar. Bajısının bına xayınığı tutuf, əlini vırf xamıra çəkif bının üzünə, onnan da üzündə ləkə qalif” (7, 16).

Birinci nümunədən aydın olur ki, bəşər övladı dünyanın yaranması kimi nə vaxtsa onun sonunun da gəlib çatacağına inanır. Digər örnəkdə isə Ayın üzündəki ləkənin hansı səbəbdən yarandığı ehtimal olunur. Qarabağdan qeydə alınmış kosmoqonik miflərdə Ay və Günəş bəzən ər-arvad, bəzən isə bacı-qardaş kimi təsvir olunurlar. Qeyd edək ki, onlar dualistik miflərin tipik personajlarıdır ki, bu mifoloji simvollar üz-üzə qoyulur. Çox vaxt Günəş mənfi şəkildə, Ay müsbət şəkildə təqdim olunur. Ay kişi kimi, Günəş isə qadın kimi təqdim olunur.

Qarabağ kosmoqonik mifləri arasında ulduzlarla bağlı mifoloji mətnlər çoxluq təşkil etməsi “Ülkər ulduzu”, “Çoban ulduzu”, “Sağmal ulduzu”, “Yeddilər”, “Karvanqıran ulduzu” və s. kimi mifoloji mətnlərdən aydın olur. “Ülkər ulduzu” ilə bağlı mətnlərin birində deyilir ki, “günnər uzanan vaxtı Ülkər bı tərəfdən – günçixandan doğur. Gün gödələn vaxtı bı tərəfdən (günbatandan) doğur. Ona Tərəzilər də deyillər. Ülkər də deyillər. Altı ulduzdu, ikisi birdi, ikisi birdi, ikisi də birdi. Ülkərin də mənası budu” (8, 24).

Digər kosmoqonik mətnə isə deyilir ki, “Ülkər ulduzu yeddi ulduzdu. Dekabrın on beşində batır. Dekabrın on beşi batanda dağ keçiləri qarışır o biri keçilərə. Təkə onda qarışır keçiyə. Hamısının bını göydə ancaq o ulduzu güdür. O da bircə gün görükmür, o da düşür dekabrın on beşinə. O ulduz batmasa, olar keçilərə qarışmaz” (8, 24).

Qarabağdan qeydə alınmış “Çoban ulduzu” mifoloji mətnində isə deyilir ki, günəşin arxasından çıxan ulduza çoban ulduzu deyillər. O ulduz çıxanda çoban qoyunu örüşün başından qaytarar arxaca” (8, 24).

Göründüyü kimi, bu miflərin böyük əksəriyyəti daha çox mərasimi xarakter daşıyaraq kosmosun və onun hissələrinin yaradılışı, mənşəyi haqqında məlumat verir.

Antropoqonik miflər kosmoqonik miflərin bir hissəsini təşkil edir və bu miflərdə ilkin insanın mənşəyi barədə məlumat verilir. Qarabağdan toplanmış nümunələr arasında insanın yaranması ilə bağlı xeyli sayda mətnə rast gəlinir. Bu mətnlərin birinə nəzər salaq: “Cəbrayıl, Əzrayıl, Mikayıl üç qardaş oluf. Allah-tala bılara deyif ki, gedin bir az palçıx gətirin. Gediflər, Cəbrayıl götürəndə palçıx getmiyif, Mikayıl götürəndə getmiyif, Əzrayıl götürəndə gedif. Allah-tala bu palçıxdan adam qayırif. Bu çox kobud oluf. Bını bir az yonuflar. O yerə tökülən yonqardan da mal qayıriflar. Mal canın yonqaradı” (7, 15).

Bu mifoloji mətnə insan palçıxdan yaranması ehtimal edilir. Ümumiyyətlə, gildən, torpaqdan, ağacdan yaradılma motivləri geniş yayılmışdır. Digər mətnə insanın torpaqdan yaranması şərh edilir. “Bizim əjdadımız Adam atadı. Onu torpaxdan qayırifla. Özü də ki, çox köntöy qayırmışdar. Görüflər ki, çox yoğundu, başdıyılar bunu yonmağa. Yonduxca bunun yonqarın əənə atmıyılar. Bir yerə topluyuf-lar. Bu yonqardan mal düzəldiflər. Adam atanın da yetmiş iki uşağı oluf” (7, 15).

Bu kimi nümunələrdə insanın alt qatdan yuxarı qata keçməsi təsvir olunur.

Qarabağ örnəkləri içərisində Allahın əvvəl şeytani, daha sonra insanı yaratması ilə bağlı mətnlərə də rast gəlinir. “Allahtala hər şeydən qabax şeytani yaradıf. Şeytan Allaha neçə il qullux eliyif. Şeytanan sohra Adəm atanı yaradıf. Adəm ata, rəvayətin dediyinə görə Hindistanda yaranıf, yerdən, torpaxdan, palçıxdan. Bu yarananan sohra arvadı-zadı olmuyuf. Allah-tala şeytana əmr eliyir ki, Adəm ataya səjdə elə, baş əy. Şeytan deyir ki, mən onnan qabax dünyaya gəlmişəm. Mən Adəm ataya səjdə eləməyəm. O pirdən ki, arxası qatda çıxıllar ha- arxaa pırə çevirmək ədəbsizdihdi, – onu deyir, heylə qayıriflar ki, şeytan Adəm ataya baş əysin. Genə baş əymiyif, elə düzqulusun çıxıf. (düzqulusuna çıxmaq – arxası pırə tərəf çıxmaq). Şeytan Allah-talaya şikayət eliyir ki, mən saa Adəm atadan qabax neçə il qullux eləmişəm, mənim hakqımı ver. Allah-taala buna deyir ki, kim sənin sözünnan gedirsə, kim sənin buyruğaa baxırsa, sənin hakqaa onu verirəm. Sohradan Allah Adəm atanın qabırğasınnan Həvva nənəni yaradıf” (7, 15).

Bu miflərdən aydın olur ki, Allah əvvəl şeytani, daha sonra Adəmi və onun qabırğasından Həvvanı yaratmışdır və Qarabağdan qeydə alınmış örnəklər arasında bu tipli miflər kifayət qədərdir.

Qarabağ folklor xəritəsində əfsanə janrının da xüsusi çəkisi var. Bir çox folklorşünaslar bu iki janrın oxşarlığını qeyd etsələr də, fərqləndirici xüsusiyyətlərini də izah etmişdilər. Prof. İ.Abbaslı əfsanə ilə rəvayəti fərqləndirərək yazır: “Əfsanənin əsas məğzini o hekayətlər təşkil edir ki, onun əsasında möcüzə, söyləyici, yaxud dinləyicilər tərəfindən təsdiq olunmuş, inanılmış tərzdə anlaşılan bir obraz yəqin edilsin. Bununla da rəvayətlərdən fərqli olaraq əfsanələr həmişə öz fantastik çalarına görə seçilir. Onlar həm keçmişdə — diaxronik, həm hazırda, həm də gələcəkdə — sinxronik baş verən hadisələr kimi söylənilir” (1, 3).

Əsasən hekayət xarakteri daşıyan rəvayətlər isə keçmişə ehtiva edən hadisələr, əhvalatlar və real və qeyri-real şəxslər haqqında dolaşan hekayələr toplusundan ibarətdir. Müxtəlif tarixi kəsirlərdə yaranmış rəvayətlər çox da geniş süjet xəttinə malik deyil və lakonik məzmunla fərqlənirlər. Rəvayətlərin

mövzu çevrəsinə həm tarixi, həm sosioloji, həm etnik, həm də məişət mövzuları daxildir.

Ümumiyyətlə, epik janr olan əfsanələr daha çox mifoloji kökə əsaslanır. Mifoloji əhvalatlar öz ömrünü başa vurduqdan sonra əfsanələşir. Əfsanələrdə qeyri-real hadisələr əks olunsada tarixi gerçəklik də özünü göstərir. Bu baxımdan əfsanələrdə tez-tez konkret şəxsiyyətlərin, toponimlərin adları sadalanır. Azərbaycan əfsanələrinin toplanması, nəşri, tədqiqi sahəsində prof. S. Paşayevin zəhməti əvəzsizdir. O, əfsanənin rəvayət və əsatirlərlə yaxınlığını qeyd etsə də yazır: “Amma diqqətli müşahidə bunların hər birinin özünəməxsus cəhətlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Rəvayət real həyat həqiqətlərinin təhkiyə formasında bədii ifadəsidir. Rəvayətdə olmuş, baş vermiş həyat hadisələri yığcam şəkildə inikas olunur” (11, 5-6).

Əfsanələr miflərlə, əsatirlərlə sıx bağlı olsa da onlardakı mifik obrazlar bədii-estetik dəyər kəsb edir. Qarabağdan qeydə alınmış “Ay ilə Gün” əfsanəsi bu baxımdan səciyyəvidir. Əfsanəyə görə “Ay ilə Gün bacı-qardaş imiş. Anası sacı külləyirmiş. Uşaqlar dalaşır. Ay bacısı Günü döyür. Anası əli küllü-küllü uşağa bir sillə vurur. O vaxtdan Ayın üzündə ləkə qalır” (3, 219).

Bu əfsanədə diqqəti cəlb edən əsas məqam ondan ibarətdir ki, buradakı hadisələr zərdüştləklə bağlıdır. Yəni, atəşpərəstliyə, oda, günəşə, alova tapınma ilə əlaqədardır. Əfsanədən də məlum olur ki, anası Günəşi qoruyur və Ayın üzünə ləkə salır.

Səma cisimləri ilə bağlı yaranmış kosmoqonik əfsanələrdə xalqın astral görüşləri üstün yer tutur. Tarixi-xronoloji baxımdan bu tip əfsanələr daha erkən dövrlərdə yaranmışlar.

Qarabağdan qeydə alınmış nümunələr içərisində heyvanlar, quşlar haqqında olan əfsanələr də geniş yayılmışdır. “Yarasa” kimi mifoloji kökə bağlı nümunələrdə quşa tapınma, quşa inam kimi motivlər yer alır. “Yarasa” əfsanəsində deyilir ki, “İsa peyqəmbərə peyqəmbərrih verilənnən sora insannar dedi ki, ya İsa bir dənə möcüzə gösdər, biz sənə inanax ki, peyqəmbərsən. Deyif, yaxşı, nə möcüzə isdiyirsiniz? Deyif, elə bir quş yaratgınan ki, məməli olsun, qulaxları siçan qulağına oxşasın. Həm balalasın, həm də balasın əmizdirsin. Deyir, Allaha üz tutur, Allahın hökmüynən, Allahın sədasıynan, köməhliyinnən Allahdan vəh gəlir. Deyir ki, ya İsa, pələncdən həməən quşun formasın düzəlt. Həməən quşun formasını olduğu kimi düzəldir. Düzəldənnən sonra deməli, İsa həmin quşa öz nəfəsinnən üfürür. Üfürənnən sonra, deməli, həməən o yarasa quşu əmələ gəlir” (10, 38).

El arasında da yarasa quşu müqəddəs quş hesab edilir. Ona toxunmaq olmaz – deyirlər. Onun müqəddəsliyini şərtləndirən əsas amil odur ki, məhz İsa peyqəmbər onu düzəltdiyi, ona nəfəs verdiyi üçün bu quşu müqəddəs hesab edirlər.

Qarabağdan qeydə alınmış əfsanələrin bir qismində çevrilmələr aparıcı rol oynayır. “İlan qayası” əfsanəsində deyilir ki, “guya qız çimirmiş. Çoxlu qoyun varmış orda. Baxırsan ki, dağın təpəsində iki metr uzunnuxda ilan sürünə-sürünə gəlir. Elə qıza ağız atanda qız deyir ki, Allah, bizi daş elə. İri-iri daşdardı, qoyun yekəlikdə daşdardı. Qoyunnar da, qız da, ilan da oluf daş” (8, 96).

Digər bir əfsanədə “Qurd qadın” örnəyində də çevrilmə motivi aşkarlanır. Əfsanədə deyilir ki, “Qubatdı rayonunun hansısa bir kəndində bir qadının uşağı oluf. Uşağı olannan sora zahı-zahı hansı günsə suya girif. Sudan çıxanda başına canavar dərisi atıflar, oluf canavar. Canavarlara qoşuluf çıxıf gedif” (9, 10).

Birinci örnəkdə daşa çevrilmə, ikinci nümunədə isə canavara dönmə kimi motivlərdə əfsanələrə məxsus səciyyəvi əlamətlər qorunmuşdur.

Qarabağdan toplanmış örnəklər arasında müxtəlif yer, ərazi adlarına, qalalara, dağlara, çaylara, bulaqlara və s. həsr edilmiş toponomik əfsanələrə də rast gəlinir. “İlan qayası”, “Əli bulağı”, “Kar kümbəz”, “Oğlan-qız dərəsi” və s. kimi əfsanələrdə adları çəkilən toponimlərin yaranmasının izahlı şərhı açıqlanmışdır. Xalqın yaddaşında qorunan bu etimoloji izahlar bir çox gerçəkliklərin üzə çıxarılmasında mühüm rol oynaya bilər.

Kəlbəcər rayonunda yerləşən “Əjdaha qayası” adlı bir əfsanədə deyilir ki, “əfsanəyə görə, Əjdaha qayasının dalı böyük mağaradır. Qədim zamanlarda bir pəhləvan bu mağaraya gedib bir əjdaha öldürmüşdür. Guya qayadan damla-damla axan da su deyil, əjdahanın yağıdır. Qayanın ətrafında bir gül tapılır ki, adına padizəhər deyirlər. Qədim insanlardan kim əjdahanın yağından zəhərlənmişsə, padizəhərdən yeyib yaxşı olmuş. Padizəhəri də pəhləvan tökmüşdür ki, hər kəs əjdahanın yağından zəhərlənərsə, yeyib yaxşı olsun” (4, 51).

Göründüyü kimi bu əfsanədə əslində ardıcıl süjet xətti yoxdur, lakin müxtəlif epizodik motivlər vasitəsilə fantastik fikir əks olunmuşdur. Eyni zamanda verilmiş toponim ilə bağlı xalq yaddaşında dolaşan etimoloji baxış təqdim olunmuşdur.

Qarabağ əfsanələri içərisində dini mövzuda olan örnəklər də külli-miqdardadır. Əsasən dini şəxslərin, peyğəmbərlərin adları bu əfsanələrdən aparıcı xətt kimi keçir.

Qarabağ folklor mətnlərində bəzən əfsanə səciyyəsi daşıyan rəvayət örnəkləri ilə də qarşılaşmaq mümkündür.

Diqqəti cəlb edən belə örnəklərdən biri Sarı Aşıqla bağlı olan əhvalatdır. Bu rəvayətdə Sarı Aşığın möcüzəli doğuluşu motivi diqqət çəkir. Rəvayətdə deyilir ki, “Elat gəlib Laçından keçib İstisuya gedirdi, yayda orda qalıb, qışda Bərdə, Ağcabədiyə gəlirdi. Bir dul arvad hər gələndə onları evinə qonaq çağırır, çobanlara çörək verir, süfrə açır, yemək bişirir. Daha sonra rəvayətdən məlum olur ki, çobanlardan biri bu arvada deyir ki, biz gedirik, elə olsun ki, gələn dəfə gələndə sən qapıda bir beşik asasan. O qapıda bir beşik olsa, sənin evinə dönüb sənənin çörəyini yeyəcəyik. Əgər o qapıda beşik olmasa, biz sənənin qapısına dönməyəcəyik. Daha sonra rəvayətdən məlum olur ki, ay dolanıb, il ötəndən sonra arvad çox fikirləşib qoy mənə qonağım məndən küskün getməsin deyib qapıdan bir beşik asır. Beşiyin içinə də bir sarı daş qoyur, tez bunun üstünü örtür. Arvad fikirləşir ki, yəqin çobanlar beşiyin içinə baxmazlar, uşağı gətir, – deməzlər. Çobanlar qapıda bir beşik görüb Allaha şükür edib, bunun uşağı olubdu deyib içəri keçir, yeyib-ıçirlər. Ay xanım, get uşağı gətir, bir uşağı görək – deyəndə arvad titrəyə-titrəyə Allaha yalvarır ki, Ay Allah, bir möcüzə göstər, mənə üzüm

bu qonağın yanında yerə düşməsin. Bunu deyib arvad gəlib örtüyü qaldırır ki, daşı götürüb bunlara göstərsin. Baxır görür ki, burda bir dənə sarı oğlan uşağı var. Arvad əsə-əsə uşağı qucağına götürür, gətirir. Çobanlar uşağın adı ilə maraqlananda qadın hələ ad fikirləşmədiyini, sizi gözləmişəm ki, məsləhətləşim qoyax deyir. Bu zaman çobanlardan biri deyir ki, elə bunun adını da Sarı qoyaq. Dul qadın razılaşır. Və oğlanın adı Sarı olur”. Rəvayətin sonunda deyilir ki, o böyüyür, aşiq olur, aşiq ləqəbi də üstünə gəlir və Sarı Aşiq kimi tanınır (8, 113-114).

Bu örnək rəvayətdən çox əfsanə səciyyəsi daşıyır. Çünki burada fantastik doğuluş, daşın oğlana çevrilməsi motivi əks olunur. Möcüzəli doğuluş, çevrilmələr – dönmələr əfsanə janrı üçün xarakterikdir. Bu mətndə diqqətçəkən məqam Azərbaycan qadınıdır, bu qadının əliaçıqlığı, qonaqpərvərliyidir. Bu dul qadın çobanların onun evində çörək kəsməsi üçün yalana əl atmaqdan da çəkinmir. Onları yedirib-ıçırtmək üçün qapısında beşik asıb içinə sarı bir daş qoyur. Bu mətndə bu qadının təmsalında bütövlükdə xalqın qonaqpərvərliyi önə çıxır.

İşin nəticəsi: Qarabağ bölgəsindən qeydə alınmış mətnlərdən də görüldüyü kimi Qarabağ folklor xəritəsində miflər, mifik əfsanələr geniş yayılmış və özünəməxsus cizgilərlə səciyyələnir.

İşin elmi yeniliyi: İşin elmi yeniliyi tədqiqatın aktuallığı ilə xarakterizə edilir. Məqalə Qarabağ mif və əfsanələrinin bir çox məqamlarının üzə çıxarılmasına imkan yaradır.

İşin tətbiqi əhəmiyyəti: Tədqiqat işindən ali məktəblərin filologiya fakültələrində istifadə oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbaslı İ. Əfsanə və rəvayətlərin janr özünəməxsusluğu. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqatlar, XI, Bakı, Səda, 2002
2. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Mifologiya. I kitab, Bakı, Elm, 2004, 760 s.
3. Azərbaycan folkloru antologiyası. Qarabağ folkloru, V cild, Bakı, Səda, 2009
4. Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. 20 cildə, Xalq ədəbiyyatı, I cild, Bakı, 1982
5. Əliyev R. Mif və folklor. Genezisi və poetikası. Bakı, Elm, 2005, 224 səh.
6. Qafarlı R. Mif və nağıl (Epik ənənədə janrlararası əlaqə). Bakı, N.Tusi adına ADPU-nun nəşri, 448 səh.
7. Qarabağ: Folklor da bir tarixdir. I kitab (Ağdam, Füzuli, Ağcabədi, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Laçın və Kəlbəcər rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri), Bakı, Elm və təhsil, 2012, 464 səh.
8. Qarabağ: Folklor da bir tarixdir. III kitab (Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Tərtər, Qubadlı, Zəngilan, Kəlbəcər, Laçın və Şuşa rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri), Bakı, Elm və təhsil, 2012, 468 səh.
9. Qarabağ: Folklor da bir tarixdir. IV kitab (Laçın, Qubadlı və Zəngilan rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri), Bakı, Elm və təhsil, 2013, 460 səh.
10. Qarabağ: Folklor da bir tarixdir. VI kitab (Cəbrayıl, Kəlbəcər, Tərtər rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri), Bakı, “Zərdabi LTD” MMC, 2013, 468 s.
11. Paşayev S. Azərbaycan əfsanələrinin öyrənilməsi. Bakı, Az SSR “Bilik” Cəmiyyəti, 1985, 72 səh.
12. Şükürov A. Mifologiya. 1-ci kitab, Bakı, Elm, 1995, 188 səh.